

TÉMA 2 : Kultúrák közötti párbeszéd

Tanítási és tanulási segédletek

Politikai, társadalmi-gazdasági és jogi keretfeltételek

A nemzetállam az integráció, transzformáció és bevándorlási nyomás erőterében

Szerző: *Edmund Ohlendorf*

Ha egy interkulturális párbeszéd keretében a nemzetállam szerepéről gondolkodunk, akkor különböző cselekvő személyek és a cselekvések által érintettek kapcsolatainak igen komplex szövevényével találkozunk.

Először kísérlet történik egy nemzeti, európai vagy globális síkon a történeti és politikai fejlődési folyamatok leírására.

Második lépcsőben ezeknek a fejlődési folyamatoknak a következményeit magyarázzuk példák alapján. A grafikus ábrázolás (Gp 202/1, Anyaggyűjtés 7. o.) analízáló elemeivel, intézkedéseivel vagy viselkedési módjaival érthetővé teszi a komplex kapcsolati szövevényt.

Egy harmadik szakasz inkább az egyének és csoportokra gyakorolt hatásokkal foglalkozik, amelyeket meghatározott társadalmi-gazdasági vagy politikai-kulturális változások érintenek. Ezt a perspektívát és egy látható táblázat támasztja alá (Gp 202/2, Anyaggyűjtés 8. o.)

Egy negyedik fejezet inkább a társadalmi-gazdasági transzformációnak a többségi és kisebbségi társadalom kapcsolatára gyakorolt kapcsolatával foglalkozik.

1. A kiindulási helyzet

1.1. A nemzetállammal szembeni elvárások

Az állampolgárok – legalábbis a legtöbb európai államban – az alábbiakat várják el államuktól:

- A test és élet védelmét, tehát a belső és külső biztonságot
- Szociális biztonságot betegség és öregség esetén
- Jogszerűséget az uralmat gyakorlóktól
- Megfelelő képzési ajánlatokat
- Kedvező feltételeket a gazdasági egzisztenciális biztonság számára és
- Az életminőség védelmét

Azok az államok, amelyek ezeket a teljesítményeket fel tudják mutatni, más, kevesebb teljesítményeket felmutatni tudó államok emberei számára részben oly nagy vonzóerővel bírnak, hogy minden évben ezrek még az életüket is kockáztatják, hogy ezeknek a teljesítményeknek az élvezetébe juthassanak.

Tényezők sorozata azonban az elmúlt húsz évben oda vezetett, hogy a nemzetállam polgárai elvárásait már nem vagy csak részben teljesíti ill., tudja teljesíteni. Ereje, hogy gondoskodik a társadalmi integrációról alább hagyott és egyre jobban minden európai állam azzal kísérletezik, hogy megakadályozza a nem európai országokból jövő bevándorlást. Milyen okai vannak ennek a fejlődésnek?

1.2. Európaizálódás, globalizálódás és demográfiai változás

- A külső bevándorlással szembeni masszív feltartóztatással ellentétben, az európaizálódás belül több mozgási és letelepedési szabadsághoz vezetett.
- A vasfüggöny lebontása Európában és globális kelet-nyugat ellentét vége kedvezett annak a körülménynek, hogy a nemzeti határok elvesztették jelentőségüket az információ-, tőke- és áruáramlás szempontjából. (További részletek az un. globalizálódás kérdéséhez Ute ACKERMANN-BOEROS-nak a 3. COMCULT témához írt dolgozatában találhatók.
- A nyugati világ iparosodott országaiban csökken az emberek száma, amíg az a harmadik világban növekszik. Ez egyrészt növeli a bevándorlási nyomást a jóléti államokra másrészt pedig áthelyezi a fogyasztási javak iránti keresletet eddig kevésbé fejlett régiókra.
- Egyidejűleg az emberek az orvostudomány teljesítményei által egyre idősebbek lesznek, aminek következtében az egészségügyre és a nyugdíjakra fordítandó költségek az eddig megszokott nagyságrendben már nem fizethetők.

1.3. A jóléti állam pénzügyi válsága

A jóléti állam, ahogyan az a 19. század végén kifejlődött, törvényi szabályozásokkal kényszeríteni tudott vállalkozókat és egyéneket nyereségeik egy részének leadására (beavatkozó állam). Ezeket megfelelő igazgatási rendszeren keresztül a szociális területre átirányította, és ezzel a lakosság növekvő része számára lehetőség adott részesülni a jólétből. Ez a rendszer működött – a két világháború miatti megszakításokkal – egészen a 20. század 80-as éveig. Éppen abban a pillanatban, amikor a jóléti államnak az életszínvonal biztosításához tulajdonképpen több pénzügyi eszközre lenne szüksége, a gazdasági társaságok (un. global player) termelésük egy részét olyan országokba teszik át, ahol alacsonyabbak a bérek vagy növekvő piacokkal rendelkező országokba. Ilyen vállalkozások sok nemzetállamot nehéz és szorongatott helyzetbe hozták, mivel a helyi beruházásokat és az adókat is elviszik és sok esetben munkaerőt is elbocsátanak, amelyeket a nemzetállamok „szociális hálóinak” fel kellene fogni. (LANGE, 2002, 121. o.; LEIBFRIED/ZÜRN, 2006, 44. o.)

A szociális juttatások csökkentése leginkább a társadalom szegényeit terheli. A gazdagok és szegények között kiszélesedő szakadék demokratikus társadalmakban destabilizáló hatású, ha a változások összefüggéseikben nem találnak megértésre eléggé, vagy nem akceptálják azokat. Már csupán a szociális leépítéstől való félelem is Franciaországban, 2005-ben az Európai Alkotmány elutasításához vezetett és az egész Európai Uniót politikai válságba sodorta.

A globalizációból elsősorban vállalkozások és a javak birtokosai húztak hasznot, amíg a kevésbé kvalifikált munkaerő az alacsony bér konkurenciája miatt kevesebbet keres vagy még az állását is elveszti. El kell-e búcsúzni ilyen feltételek között a „teljes foglalkoztatottság” eddigi céljától – együtt kell-e élni a „kirekesztettek” magas százalékos arányával – vagy van-e kút ebből a dilemmából?

(Az ehhez tartozó anyagok gyűjteményében találnak kérdéseket az oktatás számára és egyéb forrásokat a témához, Tp 202/1, Tp 202/2, Tp 202/3, Tp 202/4)

1.4 A reformok feltorlódása mint a föderalista rendszerek strukturális problémája

Azok a leírt problémák, amelyeket a globalizáció magával hozott már több mint 20 éve ismeretesek szakértők és politikusok számára, de mégis lehetséges volt különösen Németországban, annak föderalista döntési rendszerét kihasználva megakadályozni minden, pártpolitikai megfontolásból kezdeményezett reformot. Amikor a pártok többségi viszonyai a Bundestagban és a Bundesratban különböztek – ami a legutóbbi négy törvénykezési időszakban többször is előfordult – fennállt a mindenkori szövetségi gyűlés ellenzéke (kisebbség) számára a szövetségi tanácsban (itt többségben) a lehetőség, hogy a legtöbb törvényt megakadályozzon. Mivel 2006-ig a szövetségi tanács jóváhagyására volt szükség a törvények kétharmada esetében, meg lehetett vitatni ugyan a sürgősen szükséges reformokat, de azokat nem lehetett keresztülvinni.

A föderális szerkezetnek ez a gyengéje egyben az Európai Unió gyengéje is, ugyan itt nem annyira a pártoktól függő megfontolások akadályozzák a gyors megoldások végrehajtását, hanem az egyes nemzeti kormányok önös érdekei..

Az Európai Unión belüli mozgás- és letelepedési szabadság oda vezet, hogy a szegényebb országokból az emberek azokba mennek, ahol többet tudnak keresni és magasabb állami szociális juttatásokat élvezhetnek. A szegényebb államok ebben problémáik levezetését látják, a gazdagabbak egy tehertételt, ami a szociális juttatások leépítéséhez vezethet. Az alacsony bérek konkurenciája egyrészt a szociális állam védelme után kiált, másrészt ezzel egy időben megakadályozza azt a lehetőséget, hogy azt biztosítani tudják.

Egy közös európai társadalompolitika ugyan az Unió legnehezebb jövőbeli feladataihoz tartozik, mivel legfontosabb tagállamai csak a kezdet kezdetén vannak abban, hogy saját szociális rendszerüket az adott viszonyokhoz igazítsák. (Tp 202/5)

1.5 A politikai verseny amerikanizálódása

Az angolszász országok – különösen az USA – egyébiránt az adók és társadalmi juttatások tekintetében más kultúrát képviselnek. Itt azt mondják az állampolgárok, az államnak csak nagyon korlátozott a joga, tulajdona, hogy amit a polgárok teljesítményeik révén megszereztek, azt másoknak továbbadja. Az állami szociális juttatások ennek megfelelően csekélyek, és akik többet akar, annak magának kell biztosítatnia magát. Azoknál, akik ezt nem tudják megtenni vagy nem törekednek maguk arra, hogy olcsó munkát végezzenek, mindenféle társadalmi juttatást törölnek és számukra csak az egyházak és más jótékonyági egyesületek ingyenes ebédjuttatásai maradnak.

A politikusok immáron kereken két évtizede tartó önblokádjával néhány európai országban a jóléti állam finanszírozhatóságáról folyó nyilvános érvelés politikai táborok közötti ideológiai vitává sekélyesedett, amely táborokban a mindenkori pártvezetők már nem a vélemények által hanem amerikai minta szerint hangulatok által vezérelt választási kampányokat folytatnak.

Közben a valóságban egyre inkább a gazdasági kényszerűségek foglyaivá válnak, amelynek hátterét már nem tudják megmagyarázni a választóknak vagy az igazságtól való félelem miatt következményeiket nem akarják megmagyarázni.

2. A globalizálódott modern világ politikai következményei

2.1. A nemzetállam politikai vezérelhetőségének elvesztése

A politikai jóléti állam – amint azt 1.3 pont alatt elmondtuk – egy a piacokon túl vezérelt gazdaság teljesítőképességének függvénye. De ha annak szereplő multinacionális szervezetüket az adóteher csökkentésére, piacok és árak manipulálására használják fel – gondoljunk csak az olajra – akkor a választott népképviselletekből demokratikus legitimáció nélküli mellékkormányok nőnek ki. A nemzeti pénzügy-és gazdasági miniszterek bizonyos helyzetekben tehetetlennek tűnnek és terveiket mindig azzal a fenntartással kell meghirdetniük, hogy számításaik globális paraméterei kedvezően alakulnak. Erre közvetlen befolyásuk nincsen – vagy csak igen korlátozottan.

De vannak a politikának olyan területei, amelyekben a nemzetállamok választott képviselői olyan fejlődési folyamatok mellett szavaztak, amelyek kihatásait nem kívánták, és később a nemzeti politika keretei között már nem tudták vezérelni. Ez az Európai Unió transznacionális síkján történt és történik továbbra is vagy nemzetközi megállapodásokkal, pld. a WTO (World Trade Organisation) vagy a klímavédelem (Kyoto jegyzőkönyv) keretében.

2.2. A szimbolikus politika és a negatív integráció

Már egy pár évtizede kell nemzeti keretek között megválasztott politikusoknak olyan politikai döntések következményeivel foglalkozniuk, amelyeket évekkel ezelőtt hoztak meg. Ezeket a döntéseket egykor elvben

jónak tartottak és ha őszinték önmagukhoz, akkor még ma is, de a nehézségeket látva, amelyek a gazdaság bizonyos területén felléptek, néhányan gyorsan a nemzeti érdekek falai mögé húzódtak, hogy ott választóik haragjától biztonságban legyenek.

Vegyük példaként a BSE válság kezdeteit. Brit farmerek a marhahús számára biztosított piacokat az Európai Unióban kezdetben igen pozitíven fogadták és fokozták a termelést, sajnos szennyezett takarmánnyal is. Amikor a BSE járvány kitört, a többi uniós állam megtiltotta a brit marhahús behozatalát, ami a hazai politikusok tiltakozásaihoz vezetett, ugyanis közülük melyiküket választották volna újra, ha azt mondta volna, hogy a behozatali tilalomban nem az Unió a hibás, hanem maga a farmer és a hiányzó minőségi felügyelet a saját országában.

A szimbolikus politika egy olyan politika, amely nem segíti a valóságos érdekek és összefüggések feltárását, hanem populista felelős megnevezésekbe menekül és **bűnbakokat** keres.

Egy másikpélda:

Amikor Bolkenstein, az uniós belső piacért felelős komiszár 2004-ben az un. Szolgáltatási irányelveket benyújtotta, akkor azt először üdvözltek a gazdasági szakemberek, Clement, német gazdasági miniszter is úgy gondolta, hogy a szolgáltatások szabad piaca határozott impulzusokat ad a növekedés számára. Az egész Unióra vonatkoztatva, ez bizonyára helyes volt. Amikor azonban 2005 év folyamán kiderült, hogy először is a kelet-európai új uniós tagállamok húznának hasznát a szolgáltatási piacok megnyitásából kevésbé pld. A magas bérszínvonalú Németország és Franciaország, akkor az Európai Bizottság szemére vetették, hogy bérek- és szociális juttatások dömpingjét űzi – a **bűnbakot** megtalálták. A valóságban fél pld a német kormány a minimálbérek bevezetésétől, hogy néhány ágazatban megszüntesse a már létező dömpingbéreket, vagy hogy bizonyos gazdasági társaságok vagy egyes nemzeti kormányok érdekei ellenében a bérkérdés igazságos európai megoldása irányába hasson.

De ezt uniós szinten egy olyan döntési eljárásban, amelyben végül is 25 európai kormány vesz részt nagyon nehéz elérni. És általában csak – a szolidaritás hiánya miatt - a legkisebb közös nevezőn születik megegyezés. És ezt sok európai polgár **negatív integrációnak** érzi, ha más nem jön ki belőle, mint a „nemzeti politikai szabályozások visszavétele a szabad piaci folyamatok javára”. (LANGE, 2002, 126.o.) Az Európai Unió igenlése csak akkor pozitív, ha a szociális standardok is sokak számára javulnak és ott, ahol hátrányok jelentkeznek, azokat alternatívákkal egyenlítik ki. De ha a választóknak nincs számszerű megoszlásuk szerint arányos képviselőjük az Európai Parlamentben és a Bizottság javaslatairól még mindig alapvetően a Minisztertanács nemzeti képviselői döntenek – a nyilvánosság kizárásával, akkor nem szabad csodálkozni azon, hogy a nemzeti politikusoknak könnyedére esik az előnyöket a maguk számláján jóváírni és a hátrányokat az Unióra fogni. A közös európai szociális standardokról és az identifikációt elősegítő értékkapcsolatokról folytatandó nyilvános vita a következő évek sürgető feladata, különös tekintettel az Európai Alkotmány széleskörű elfogadására való tekintettel (Tp 202/5)

2.3 Színpad előtti és színpad mögötti politika

Sajnos mind az európai nemzeti államokon belül mind az egymással kapcsolatos nyilvánosságra kerülő politika többnyire nem felel meg annak, ami valóságosan a háttérben zajlik.

Így Németországban a szövetségi tartományok baloldali kormányfői azt mondták, hogy meg akarják menteni a szociális államot és ezért nem szabad engedni, hogy azt a jobboldali szövetségi kormány lebontsa. Valójában csak arról volt szó, hogy nyerjenek a következő választáson. Alighogy elérték ezt, folytatták a leváltott kormány politikáját, részben a saját pártjuk érdekeivel ellentétben is.

Vagy egy másik példa:

Nagy vehemenciával küzdöttek Németországban a kereszténydemokraták a vörös-zöld koalíciós kormánnyal szemben, hogy egy modern bevándorlási törvényről határozzanak, mert az Németország nem tolerálható idegenné válásához vezet. Valóságban azt remélték a kereszténydemokraták, hogy a túl sok bevándorlótól

való félelem még több szavazót hoz számukra, mert amint részei lettek a kormánynak, Merkel CDU kancellár asszony politikájának egyik súlypontját a külföldiek integrációjára helyezte.

Unió szinten is találhatók példák az előretolt érvek és valóságos szándékok közötti diszkrpanciára.

Az európai kormányfők csúcstalálkozóján 2005 júniusában Tony Blair brit miniszterelnök előadta, hogy csak akkor fogja mérlegelni az un. Brit árendemény csökkentését, ha a franciák ennek ellentételezéseként szintén lemondanak az agrárszubszcenciók egy részéről. Az Unió 2013-ig tartó pénzügyi tervezéséről folyó tárgyalások akkor ezen a kérdésen feneklettek meg, mivel –ahogy Blair gondolta – az Unió inkább tehenekbe mint gyerekekbe és inkább a parasztkba investál, ahelyett hogy azt az oktatásba tenné.

A rákövetkező brit elnökség idején 2005 második felében a brit kormány, minden várakozás ellenére nem arra koncentrált, hogy csökkentse az agrárkiadásokat az Unió költségvetésében, hanem a brit árendemény teljes nagyságában való megtartására. Oktatásra és kutatásra fordítandó pótlólagos forrásokra – amelyeket Blair is fontosnak tartott – már nem az agrárköltségvetés megtakarításai révén kell szert tenni, hanem Közép-Európa új uniós országaiban a regionális fejlesztésre fordítandó kevesebb kiadás révén. (Tp 202/6, Tp 202/7)

Ezeket már az Európa Tanács nizzai ülésén (2000 december) már hátrány érte azzal a módszerrel, amelyet az angolban „**package dealing**” (üzletkapcsolás vagy junktim) fogalommal illetnek.

Aznar spanyol miniszterelnök határozottan bevette magát az európai munkaerőpiac teljes megnyitása érdekében, jóllehet Spanyolország évek óta alig könyvelhet el munkavállaló emigránsokat. A német kormány ezzel szemben félt attól, hogy az Unió keleti bővítése folyamán Közép-Európából megindul a munkaerő áradata, különösen Lengyelországból, és átmeneti időbeli szabályozást követelt. Ez teljesen ellentmondott a lengyel kormány érdekeinek és örült a spanyol segítségnek. Amikor úgy tűnt, hogy az ülés megghiúsul, Aznar felkínálta a németeknek, hogy a követelt átmeneti szabályozást akceptálja, ha a németek ennek ellentételezéseként támogatják, hogy a kohéziós alpból Spanyolország számára 2007-től teljes nagyságrendben folyósítanak pénzeszközöket. Ezen az alapon végül is megegyeztek, de olyan áron, hogy Közép-Európa új orszagai az elkövetkező években kevesebbet kapnak infrastruktúra fejlesztésre és környezetvédelemre. Spanyolország csak a szavazati súlyát (ebben az esetben a vétót) használta ki, de semmit sem vetett be, és Lengyelország mint legnagyobb új uniós tagállam hoppon maradt.

A politikai célok elérése itt-ott megtévesztő érvekkel tetszésre találhat, de összességében minden esetben árt a politikai elitek tekintélyének, akár regionális, nemzeti vagy európai síkon működjenek is.

2.4. A nemzetállam és a társadalmi integráció

A nemzetállam klasszikus értelemben mint egy államalkotó nép (nemzet) összetartója (Container-elmélet), amelynek a közjóra irányuló irányítási kompetenciája van dilemmában van. Egy transznacionális (európai) úgylis, mint globális rendszer részeként három dolog nem sikerül neki:

- A bevándorlók integrációja, jöjjenek azok Kelet-Közép-Európából- vagy Dél-Európából, pénzügyi eszközök hiánya és az „idegenné válástól” való félelem miatt.
- Egy rend kereteinek felépítése, hogy igazságos társadalmi-gazdasági életfeltételeket teremtsenek legalább Európán belül, a megfelelő értékekkel és normákkal kapcsolatos megegyezés hiánya miatt, mert az európai szolidaritás európai identitást feltételez, és ez nincs kilátásban.
- A globalizáció káros kinövéseinek fékezése a politikai és gazdasági hatalom hiánya miatt.

3. A nemzeti, európai és globális keretfeltételek kihatásai a német társadalomra

Németországban az eddig vázolt keretfeltételek válságos állapotokhoz vezettek.
(Gp 202/2)

3.1. Strukturális válság

A racionalizálás, technicizálódás és globalizálódás következtében Németországban a munkanélküliek száma évek óta 4 és 5 millió. Ez egy 9 és 11% közötti átlagos munkanélküliségi arálynak felel meg, Kelet-Németország ez több mint 20%-ot is elér.

Ha abból indulunk ki, hogy egy kielégítőnek nevezhető integrálódás a társadalomba lényegében attól függ, hogy hozzájutnak-e az emberek az oktatáshoz és a munkához, akkor ezen lemérhető, hogy a német társadalomban fokozottan a dezintegráció benyomása terjed. (Tp 202/8).

A munkahely elvesztése sok esetben nincs összefüggésben az egyéni alkalmatlansággal, hanem gyakran a termelés külföldre történő áthelyezésének következménye vagy egész iparágak gazdaságtalanság miatti hanyatlásának.

Az elvesztett munkahely pótlása gyakran nem történik meg, és a munkanélküliség egy éve után olyan személyeket, akik egy életen át dolgoztak, anyagilag azokkal helyezik egy szintre, akik létfenntartásukat többnyire mindig állami szociális segélyekből biztosították.

Ilyen feltételek mellett leszakadási félelem, cselekvésképtelenség, közömbösség alakul ki, de a személyes beállítódás függvényében konfliktusra- és erőszakos tettekre ösztönző energiák is felszabadulnak. (Tp 202/9; HEITMEYER, 1997, 634.o.)

3.2. Regulációs válság

A szociális integráció annál intenzívebb, minél több közös érték és norma talál általános elfogadásra. A társadalmi fejlődést azonban kettő egymás ellen ható tendencia jellemzi. Az egyik oldalon az értékek és normák pluralizmusa a társadalmi sokrétűség feltételét teszi lehetővé, de egyidejűleg a létfeltételek biztosításának és a leszakadástól való félelemnek a nyomása alatt azt is eredményezi, hogy mind az érzék mind a megértés alábbhagy, ha a konkurencia a másoktól való elhatárolódásra kényszerít.

„A tetszőlegesség is aláássa az érték-és normastruktúrát, mert a saját cselekvés másra történő kihatásait már nem kell különösképpen figyelembe venni.” (HEITMEYER, 1997, 635.o.) Ha a vitathatatlan normák magja kisebb mint a vitatottaké, akkor az összességében értékek és normák legitimációjának elvesztéséhez vezet, azaz csökken a készség, hogy a vitathatatlanokhoz igazodjunk. A pluralizálódás a szabadidő megnövekedése mellett a normák összességének destabilizálódásához is vezethet, különösen akkor, ha strukturális válságok terjednek el.

3.3. Lojalitási válság

Ha a társadalomban a gazdasági kirekesztődés (strukturális válság) és a lecsökkent társadalmi kapcsolatok következtében még az a benyomás is keletkezik, hogy az eddig érvényes magatartási szabályok meginogtak (regulációs válság), könnyen felmerülhet a kétség, hogy az államilag garantált ellátási elvek alappillérei mennyire megbízhatóak még.

„Másképpen, mint pld. az angolszász kultúrkörben, a szárazföldi Európában a legitimitás és a politikai rendszerek támogatottsága erőteljesen a politikai eljárások mérhető anyagi kimenetelétől függ. A demokrácia elfogadottsága éppen Németországban is a jóléti államtól eredő védő-, gondoskodó- és transzfertszolgáltatások összességének függvénye.” (LANGE, 2000, 115.o.)

Ha pld. az ártatlanul munkanélkülivé válás, betegség esetén és a nyugdíj finanszírozhatóságával kapcsolatban kétségek merülnek fel a politikai kijelentések kötelező érvényűségét illetően, akkor ez a politikai döntéshozók számára legitimitásvesztéshez vezethet, és az állampolgárok ilyen politikusoktól vagy még az egész demokratikus rendszertől is megvonják a lojalitást. Általános politikától való elfordulás,

csökkenő választási részvétel vagy szélsőséges pártok választása a kifejeződései a csendes vagy nyílt tiltakozásnak.

A lojalitási és regulációs válság egymást feltételezik, ugyanis 2002-ben közel 57%-a a németeknek panaszkodott, hogy kiszolgáltatottak a fejlődési irányokkal és a politika által hozott döntésekkel szemben, 2005-ben már közel 66 % volt ezen a véleményen. Ebben az orientációvesztés szélesen elterjedt érzése fejeződik ki és bizonytalanság az értékprioritásokkal és célokkal, valamint azok megvalósítási lehetőségeivel kapcsolatban. (MANSEL u.a. 2006, 44.o.)

3.4 Kohéziós válság

Európa erősen iparosodott államaiban a munkaerő piacokról fokozott kényszer hat abba az irányba, hogy igen rugalmasak és mobilak legyenek az emberek, ha elfogadnak egy jól megfizetett állásajánlatot, néhány régióban még arra is képesek, hogy minden nap 100 km felett is utazzanak, hogy egyáltalán munkájuk legyen. Sok foglalkoztatott csak a hétvégén tud otthonába hazatérni, néhányan ritkábban.

„A rugalmasabb esélyértékesítés céljából, feltételezzük, egy olyan felfogás kezd uralkodóvá válni, miszerint a stabil, megbízható és szoros kapcsolatokat és más személyekhez valamint csoportokhoz és hálózatokhoz való intézményes kötődéseket inkább kerülni kell vagy legalábbis a hasznossági elvnek kell alávetni. A szociális kapcsolatok ezzel fokozottan a labilitás veszélyének vannak kitéve. Ez megmutatkozik többek között az emelkedő válási adatokban is.” (MANSEL pld. 2006, 41f)

De nem csak a családi életet veszélyezteti, a munka világának követelményei, sok ember számára az is nehezzé válik, hogy baráti kapcsolatokat ápoljon vagy egyesületekben vagy szociális hálózatokban aktivizálja magát. Kb. a német népesség 40 %-a vélte 2002 és 2005 között, hogy egyre nehezebb lesz valódi barátokra találni. Különösképpen az alacsony jövedelmű embercsoportoknál – ahová gyakran a gyermeket egyedül nevelő anyák is sorolhatók – figyelhető meg a visszavonulás a korábban meglévő társadalmi kapcsolatokból és hálózatokból. Ennek a dezintegrációnak extrém esetben drámai következményei lehetnek egészen a halálig az országban otthonos és a bevándorlási háttérrel rendelkező családoknál egyaránt.

4. Kapcsolatok Európa társadalmi-gazdasági transzformációja és a bevándorlás között

Az elmúlt évszázad 80-as éveit terjedően az etnikai kisebbségek integrációjának problémáit Közép-Európa ipari társadalmában sem a szociológiában sem a politikában nem tekintették különösebben jelentősnek. A vasfüggöny megnyílása után és a globalizálódott modern világ már felvázolt hatásai óta egyre bonyolultabbá váltak a többségi társadalom és a kisebbségek kapcsolatai.

Egyik oldalon Nyugat- és Közép-Európában a bevándorlásnak három hullámát kell megkülönböztetni:

- I Bevándorlás a Földközi tengeri országokból és Törökországból a 70-es évek közepéig
- II Bevándorlás Közép-Kelet- és Dél-Európából a 90-es évek óta, részben illegálisan, de 2004-től az Unión belül – bizonyos korlátozásokkal – egyre inkább legálisan
- III Néhány éve növekvő illegális bevándorlás az Unión kívüli országokból, nevezetesen Kelet-Európából, a Közép-Ázsiából és Afrikából.

A másik oldalon különbséget kell tenni:

- a) a bevándorlók gazdasági motivációi és sikerei ill. sikerkilátásai között,
- b) kulturális másságuk fokától a többségi társadalom viszonylatában és
- c) a mindenkori többségi társadalmon belüli szociális biztonság megteremtési lehetőségek között.

A már felvázolt válságok hátterében, amelykel a legtöbb európai államnak többé kevésbé meg kell küzdenie, lemérhető, hogy milyen konfliktus potenciál épült ki, ha a bevándorlók I, II és III csoportja mögött

- a) a gazdasági konkurencia (olcsó munkabérek)
- b) az érték- és normarendszer felpuhulása (pluralizmus) és/vagy
- c) az un. „szociális élőködés”

feltételezhető.

Természetesen a bevándorlás jelenségének érzékelése minden uniós országban különböző. Amit a népesség egy része fenyegetettségként él meg, azt egy másik a nyereségmaximálás esélyének tekint vagy mint a szükséges népesedési kiegyenlítődést, ismét mások abban a nemzeti társadalom modernizálásának alig várt lehetőségét látják. (További részletek találhatóak a bevándorlás problémáiról Ute ACKERMANN-BOEROS-nak a COMCULT 2 témával kapcsolatban, Tényszerű indíttatás címen írott tanulmányában)

Tekintettel a németországi helyzetre a következőkben elsősorban az I. bevándorlási csoport problémáit kell megvilágítani és e csoporton belül különösen a török bevándorlókét, akik közel 2 millió emberrel a legnagyobb részt teszik ki.

4.1 Strukturális válság és annak hatása a többségi és a kisebbségi társadalom közötti kapcsolatokra

Már a 3.1 fejezetben bemutatásra került, hogy a tőke és munka előrehaladott szétválása – azaz növekedés a munkahelyek számának emelkedése nélkül – a többségi társadalomban szociális dezintegrációhoz vezet. Ez a fejlődés sok bevándorlót és családjaikat különösen keményen érinti, mivel ők, ha hiányos nyelvismeret és hiányzó szakképzettség társul hozzá, az alacsony béreket nyújtó szektor felé kell hogy kitérjenek, gyakran a megállapított bérszínvonal alatt vannak foglalkoztatva, sőt teljesen a munkanélküli segélyre és más további állami szociális juttatásokra vannak utalva.

Ez által az elmúlt években kiéleződő strukturális válság által a konfliktusforrás is nőtt a többségi társadalom azon tagjai között, akiket fenyeget a lesüllyedés, és bizonyos bevándorló csoportok között olyannyira, hogy ez utóbbiak diszkrimináló megjegyzéseket és bántalmazásokat voltak kénytelenek elviselni, és részben viszonozták is azokat (pld. fiatalok berlini iskolákban)

...,Ha a magunk helyzetében lévő személyeket fenyegetettként érzékeljük, és ezért speciális társadalmi csoportokat teszünk felelőssé, ők is hajlanak éppen ennek a csoportnak a leértékelésére. Ebben a változatban tehát a szociális helyzet meghatározta kapcsolat van –a válság megítélése- a gyenge csoportok leértékelése. A szociális helyzet és a csoportok leértékelésének mértéke közötti kapcsolat tehát a válságok érzékelése révén közvetítődik...” (MANSEL stb. 2006, 45.o.)

Már régóta elterjedtek az ilyen leértékelő hangulatok a német társadalom középső és emelkedettebb szociális helyzetben lévő tagjai körében. „Az idegengyűlölet foka abban az értelemben, hogy >a németeknek saját országukban védekezniük kell a sok külföldivel szemben< például egy éven belül, nevezetesen 1995 tavasza és 1996 tavasza között 25,5%-ról 40,9 %-ra növekedett. (HEITMEYER, 1997, 651. o.)

4.2. Regulációs válság – a bevándorlókra különösen hatással van

Van számtalan példa arra, hogy török bevándorlók, akik megfelelő képzettséget hoztak magukkal vagy azt Németországban szereztek meg, az életet egy részben más értékeket képviselő környezetben pótlólagos gazdagodásként élték meg.

A török bevándorlók nagy része azonban Törökországnak eredetileg vidéki területeiről származik egy képzettséget nem becsülő életfelfogással. E csoportok számára a strukturális válság az egyébként is nehéz helyzetük kiéleződését vonja maga után. A pénzügyi források hiánya, a hiányzó társadalmi elismertség és a

munkanélküliség mellett még a „szociális élőködőnek” való megbélyegzettség, egyenes úton vezet az etnikai önelszigetelésbe, amelyben a megszokott patriarchális rendről alkotott elképzelések jelentik az egyetlen biztos tájékozódási pontot.

Azok a fiatalok, akik ilyen körülmények között nőnek fel, duplán szenvedik meg ezt a helyzetet, mivel a családon belül mindig érzékelik az ellentmondást a szülőknek a megbecsülésre és tiszteletre irányuló igénye és annak valóságos lehetetlensége között, hogy azt a családon kívül is, a társadalomban elérjék. Amennyiben ez a diszkrépancia az igény és a megvalósítási lehetőség között a saját életükben folytatódik, akkor ez szükségszerűen kisebbségi komplexusokhoz vezet, amelyek kompenzációt követelnek, akár egy erőteljesebb erőszakra való hajlammal vagy az állítólag erkölcsstelen többségi társadalom megvetésével, amely egy legalábbis erkölcsi vagy kulturális értelemben vett fölényérzet bázisául szolgál.

Politikailag akkor válnak veszélyessé az ilyen magatartási módok, ha azok bizonyos csoportokban szervezeti kereteket öltenek magukra.

4.3 Lojalitási válság – ez a harmadik generációig terjed

A nemzetállammal szembeni lojalitás azokkal az értékekkel való azonosulás fokától függ, amelyeket annak polgárai képviselnek, és azoktól a szolgáltatásoktól, amelyeket a nemzetállam számukra biztosít. Hogyan tudnak azonban a bevándorlók könnyen azonosulni egy olyan társadalommal, amely számukra évtizedeken keresztül megtagadta az elismerést? Másrészt a 2006. évi futballvilágbajnokság egyértelműen megmutatta, hogy hol van a törökök szimpátiája (német útlevelemmel vagy a nélkül). Csak azért, mert a török csapat nem vehetett részt a játékokon, a török bevándorlók a német (pót-) zászlót lengették.

Ez a magatartás megmutatja a mindkét részről elkövetett súlyos hibákat az integráció érdekében tett erőfeszítések során, amelyek azonban sok fiatal körében – éppen a bevándorlók harmadik nemzedéke estében – válsághelyzet szerűen kiéleződnek. Jóllehet sok, Németországban született egykori bevándorlók gyermeke rendelkezik német állampolgársággal és ezzel jogilag a többségi társadalommal egyenrangú, de ez nem sokat jelent, ha olyan anyák nevelik őket, akik nem beszélnek németül, mert akkor annyira rossz a gyermekek és fiatalok nyelvismerete, hogy ők az iskolában hátrányos helyzetűek. És ha az oktatási rendszert nem használják fel a társadalmi felemelkedés érdekében vagy az nem használható fel, akkor a foglalkozásbeli esélyek a nulla felé tendálnak. Ehhez járul még, hogy ennek a harmadik nemzedéknek a Törökországba történő visszatérése alig lehetséges, mert ehhez a török nyelvismeret sem elegendő. Ha eltekintünk attól, hogy ezek a fiatalok olyan magatartásmódokat visznek magukkal, amelyek miatt őket Törökországban rögtön a „Németországiak” névvel illetnék, és ott is egy új kisebbséget alkotnának.

Az első és második nemzedék lojalitásának kérdése alig vetődik fel. A műholdvevő antennák száma azokon a házakon, amelyeket törökök laknak, vagy a török újságok száma a német újságkioszkokban arra mutat rá, hogy sok török bevándorló csak fizikailag és gazdaságilag él Németországban, kulturális hazájuk továbbra is Törökország maradt.

Azok a szabályok, ami szerint ez a párhuzamos társadalom él, csak néhány bünesetnél riasztották eddig a németeket. Egyébként a nyilvánosság aggodalma növekszik az általános strukturális válság közepette. Leszakadási félelmek, a társadalombiztosítási pénztárban levő szűkösebbé váló forrásokért folytatott elosztási küzdelmek erőteljesen irányítják a figyelmet a bevándorló csoportok felé és ezzel növelik az alkalmazkodásra késztető nyomást.

4.4 A kohéziós válság – a bevándorlók esetében ez másképp zajlik le

Miközben a többségi társadalomban egyre inkább elveszik a társadalmi összefüggés, sok bevándorló esetében éppen az ellenkezőjét lehet megfigyelni. A családi és nemzeti kapcsolatok megerősödnek a többségi társadalommal szemben mutatott tudatos kirekesztődés miatt és kulturális védekező állásokká épülnek ki, amelyek áttörése a fiatalok számára nagyon nehézé válhat és alkalmanként már katasztrófához is vezetett.

A kényszerházasság és a tisztesség érdekében elkövetett gyilkosság a jelei a család által képviselt rendre vonatkozó elképzeléseknek, amelyek ellentmondásban vannak az általános emberi jogokkal. Éppúgy nem fogadható el, ha un. gyűlölet prédikátorok a vallást használják fel arra, hogy a kirekesztődés révén a békés együttélés bázisát aláaknázzák.

Még veszélyesebb a csak befelé irányuló kohézió, ha az a csoport tagjaitól politikailag motivált alkalmazkodást követel meg. Ez megtörténhet a radikálisan jobboldali személyeknél, és azoknál a bevándorlóknál is, akik hajlamosak az eroszakos cselekedetekre. Mindkét csoport esetében a nacionalista és a vallásos jellegű kohézió lesz az utolsó menedék azon kérlelhetetlen törvények elol, amelyek a strukturális válságból és a társadalom elorehaladott széteséséből adódnak.

Végső következtetések

Az I bevándorlási hullámot Nyugat- és Közép-Európa gazdaságilag virágzó nemzetállamai váltották ki és ez, mint a II. számú emigráció folytatódik az Unión belül. Külső határaiknál a globalizálódás szolgál arra, hogy évente emberek ezrei küzdenek bebocsátásért. Azaz minden paraméter megváltozott az elmúlt ötven évben:

- A gazdaság már nem nemzeti keretek között cselekszik, hanem globálisan, és Európán kívül gyorsabb növekedést nagyobb nyereségekkel.
- A nemzeti kormányoknak meg kell osztaniuk kompetenciáikat a globális és európai intézményekkel.
- A bevándorlási hullámok iránya, nagysága és etnikai összetétele szintén megváltozott.

Mit kell teljesítenie, és mit tud teljesíteni, milyen szinten a szociális integráció? – Az emberi együttélés fundamentális értékeire történő rátekintés nélkül erre nagyon nehezen lehet kielégítő válaszokat találni.

Irodalomjegyzék/források

Literaturliste / Quellen

- ENDRIKAT, K.; SCHAEFER, D.; MANSEL, J.; HEITMEYER, W.:
 Soziale Desintegration, Die riskanten Folgen negativer Anerkennungsbilanzen
 in: Deutsche Zustände, Folge 1
 (Suhrkamp, Frankfurt a. M. 2002), S. 37-57
- HEITMEYER, Wilhelm: Gesellschaftliche Integration, Anomie und ethnisch-kulturelle Konflikte
 in: Was treibt die Gesellschaft auseinander?
 (Suhrkamp, Frankfurt a. M. 1997), S. 629-653
- LANGE, Stefan: Der anomische Schatten der Moderne – Gesellschaftliche Desintegration
 im Fokus der Forschungsgruppe um Wilhelm Heitmeyer
 in: Soziologische Gegenwartsdiagnosen I
 (UTB 2158, Leske, Opladen 2000), S. 109-123
- LANGE, Stefan: Nationalstaat und Demokratie im Sog der Globalisierung:
 Politische Gegenwartsdiagnosen
 in: Soziologische Gegenwartsdiagnosen II
 (UTB 2349, Leske, Opladen 2002), S. 115-154
- LEIBFRIED, Stephan; ZÜRN, Michael: Von der nationalen zur post-nationalen Konstellation
 in: Transformationen des Staates?
 (Suhrkamp, Frankfurt a. M. 2006), S. 44f
- LEPSIUS, M. Rainer: Bildet sich eine kulturelle Identität in der Europäischen Union?
 in: Blätter für deutsche und internationale Politik
 (Heft 8, 1997, S. 948-955)
- MANSEL, Jürgen; ENDRIKAT, Kirsten; HÜPPING, Sandra:
 Krisenfolgen. Soziale Abstiegsängste fördern feindselige Mentalitäten
 in: Deutsche Zustände, Folge 4
 (Suhrkamp, Frankfurt a. M. 2006), S. 39-66
- SCHÖNHAUSER GESPRÄCHE: Die Zukunft der Sozialen Marktwirtschaft – Politik,
 Wirtschaft und Bürger in der Verantwortung
 Hrsg.: Bundesverband deutscher Banken
 (Berlin, 29./30. Nov. 2005), 131 S.